

بررسی میزان توجه به مؤلفه های حقوق بشر در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی

عباس قلتاش¹، مسلم صالحی²، پریرسا فرخی نژاد^{3*}

1 و 2) استادیار. عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

3) کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

* نویسنده مسئول: Pari1070@yahoo.com

تاریخ دریافت مقاله: 89/2/11 تاریخ آغاز بررسی مقاله: 89/2/21 تاریخ پذیرش مقاله: 89/6/30

چکیده

راهنمایی، 32/32 درصد در پایه دوم راهنمایی، 52/08 درصد در پایه سوم راهنمایی، 19/23 درصد به بعد شناختی، 7/34 درصد به بعد عاطفی و 10/65 درصد به بعد عملکردی در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی توجه شده که بیشترین میزان توجه مربوط به بعد شناختی در ارتباط با مؤلفه های حقوق بشر بوده است.

کلید واژه گان: حقوق بشر، کتاب درسی، تعلیمات اجتماعی، دوره راهنمایی.

این پژوهش با هدف بررسی میزان توجه به مؤلفه های حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی ایران انجام شده است. در این پژوهش از روش توصیفی جهت مشخص نمودن مؤلفه های حقوق بشر و از روش تحلیل محتوا به منظور بررسی و تحلیل کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش در بخش تحلیل محتوا، کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بوده که کل جامعه، برای مطالعه انتخاب شده است. ابزار جمع آوری اطلاعات، سیاهه های تحلیل محتوای کتب درسی بود که پس از مطالعه مبانی نظری و بسترهای قانونی و بر اساس طرح پیشنهادی، تهیه و تدوین شد و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی و جامعه شناسی تعیین شد. واحد تحلیل، جملات مندرج در متن کتب درسی بوده است. مهم ترین یافته های این پژوهش عبارت بودند از اینکه به حقوق بشر در مجموع به میزان 22/46 درصد در پایه اول

مقدمه

نظام جمهوری اسلامی ایران، جایگاه انسان و حفظ حرمت و کرامت او بسیار مورد تأکید قرار گرفته است. با توجه به اهمیت حقوق بشر از منظر اسلام و نقش حساس آموزش و پرورش در تربیت شهروندان آگاه به حقوق خود و دیگران و تربیت شهروندان مسئولیت پذیر، لزوم تحول و بازنگری در برنامه درسی دوره های مختلف تحصیلی احساس می شود. از طرفی پر رنگ نمودن مفاهیم مرتبط با حقوق بشر جهت ارتقاء و رشد این حوزه بایستی یکی از دغدغه های مسئولین و برنامه ریزان به شمار رود. در مجموع در کشور ما تلاش های پژوهشی و علمی در حوزه حقوق بشر باید متناسب با سایر کشورها دو چندان شده و برنامه های درسی نیز یک عرصه پژوهشی بسیار پویایی است که همت متخصصان برنامه ریزی درسی کشور را می طلبد. در نظام آموزش و پرورش کشور ما برنامه درسی مدارس یکی از اساسی ترین منابع و مراجع یادگیری دانش آموزان محسوب می شود و اکثر فعالیت ها در چارچوب برنامه های درسی انجام می گیرد. لذا با توجه به شرایط حساس رشد در دوره نوجوانی و تمایلات و عادات خاص این دوره، تعاملات، ارتباطات و جذابیت ها و ارزش های مذهبی و ملی موجود در حقوق بشر می تواند در شکل گیری شخصیت دانش آموزان دوره راهنمایی به طور اعجاب انگیزی مؤثر باشد.

کنت تای⁷ (1999) با تأکید بر اهمیت برنامه های درسی جهان نگر به مطالعه در مورد برنامه های درسی در 12 کشور جهان پرداخت و نشان داد با توجه به قضایای مشترک جهانی مواردی که بیشتر مورد توجه بوده عبارت

حقوقی که به همه آحاد جامعه، زن یا مرد، دختر یا پسر، کوچک یا بزرگ تعلق دارد، حقوق بشر¹ تلقی می شود. حقوق بشر در عصر جدید، تجسم معیارهای بنیادینی است که بدون آن حقوق، مردم نمی توانند شأن انسانی خود را محقق سازند (گاندھی²، 2007، رابرت³، 1998، مارکوس⁴، 2006، ص 205). همچنین با در نظر گرفتن اسناد بین المللی بشری و متون معتبر حقوق بشری، می توانیم این حقوق را بدین صورت تعریف کنیم: "حقوق بشر مجموعه ای از قواعد و مقررات حقوقی بین المللی است که در همه زمانها و مکانها از مقام، منزلت و کرامت انسانی تمام افراد و یا گروهها صرفاً به دلیل اینکه انسانند، در مقابل همه دولتها حمایت می کند" (مهر پور، 1387، ص 22). توجه به جایگاه انسان و منزلت او از عمده ترین مؤلفه ها و اصول حقوق بشر است (ولادلن⁵، 1996، لیزبث⁶، 2003، ص 400). و به معنای در نظر گرفتن شأن ویژه برای شخصیت انسانی است. این ارزش، هم خصلت درونی دارد و هم اجتماعی و در مجموع مدعی احترام به انسان است. البته پندار منزلت انسان، ریشه در فلسفه یونان باستان دارد که این منزلت را ناشی از آزادی اراده انسان می دیدند. در اسلام انسان جانشین خدا و خلیفه الله در زمین و صاحب کرامت ذاتی است و در نهایت در دوران جدید و در قوانین اسلامی دولتهای مدرن، منزلت انسان، عالی ترین هنجار به حساب می آید و خدشه ناپذیر است. در قانون مقدس

¹ - Human rights

² - Gandhi

³ - Robert

⁴ - Markus

⁵ - Vladlen

⁶ - Liesbeth

⁷ - Kont tay

شده است. در درون هر مفهوم نیز مؤلفه های متعدد به صورت متوازن مورد توجه قرار نگرفته است. شکاری و حاجی رشیدی (1388) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی میزان توجه به مؤلفه های حقوق بشر در برنامه درسی دوره متوسطه ایران" به این نتیجه رسیده اند که دانش آموزان، معلمان و کارشناسان برنامه ریزی درسی با آموزش مفاهیم مطروحه حقوق بشر در حیطه های دانش، توانش و نگرش موافقتند. ولی میزان توجه به مفاهیم و مؤلفه های حقوق بشر در حیطه طراحی برنامه درسی بسیار و نسبتاً کم ارزیابی شده است. بررسی وضعیت موجود کتابهای درسی از این جهت مهم است که تصویر دقیقی از کم و کیف توجه به این مضامین به دست می دهد و در حکم بررسی وضعیت موجود، بینش های لازم را برای برنامه ریزان و دست اندرکاران طراحی برنامه های درسی جهت تدوین برنامه های درسی و پوشش دادن حیطه ها و برنامه های درسی مغفول فراهم می آورد (حکیم زاده و کیامنش و عطاران، 1386، ص 6).

آن چه که مسأله پژوهش حاضر را تشکیل می دهد این است که در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چه میزان به مفاهیم مرتبط با حقوق بشر مانند: حق آزادی بیان، حق آزادی عقیده، حق آزادی انتخاب، حق برخورداری از فرصتهای برابر برای رشد و تربیت (نبود تبعیض)، حق زندگی و حیات، حق دسترسی به دادرسی عادلانه، حق برخورداری از حمایت قانون، حق حاکمیت مردم در تعیین سرنوشت، حق برخورداری از حقوق شهروندی، حق تأمین اجتماعی، حق برخورداری از فرصتهای مشارکت، حق داشتن کار و حرفه، حق برخورداری از محیط زیست سالم، توجه به حقوق اقلیت های مذهبی و قومی، شناخت و توجه به حقوق زنان و

است از: محیط زیست، توسعه، ارتباطات بین فرهنگی، صلح، اقتصاد، فناوری، حقوق بشر، دموکراسی، سازمانهای بین المللی، جمعیت، بهداشت، تبعیض نژادی، شهروندی جهانی. گولدشتاین و سلبی¹ (2000) در کتاب "آموزش و پرورش برای صلح، عدالت اجتماعی و محیطی" مواردی را که برای تحقق چنین آموزشی باید در محتوای برنامه های درسی ملحوظ داشت، توضیح داده اند.

آثار و مطالعات انجام شده به زبان فارسی در زمینه حقوق بشر از پیشینه طولانی برخوردار نیست، به عبارت دیگر عمده مطالعات و کتب منتشره در این زمینه پس از انقلاب اسلامی و به طور خاص پس از جنگ تحمیلی طی دو دهه اخیر انجام پذیرفته است. در مقایسه با کشورهای دیگر اگر چه هنوز فاصله زیادی بین آثار فارسی زبان و آثار بین المللی دیده می شود، ولی واقعیتی غیر قابل انکار است که در میان کشورهای در حال توسعه و حتی برخی از کشورهای توسعه یافته، تحرک روز افزونی در کشورمان در این حیطه دیده می شود و تشنگی زیادی به ویژه معطوف به عمل و اثرگذاری عملی و کاربردی و بهبود شرایط جامعه دیده می شود. حکیم زاده، کیامنش و عطاران (1386) در یک بررسی با عنوان "تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره راهنمایی با توجه به مسایل و مباحث روز جهانی" در حوزه برنامه درسی با هدف شناخت مفاهیم مرتبط با مسایل و قضایای مشترک جهانی به مطالعه مواردی چون آموزش سلامت، آموزش رسانه ها و فناوری اطلاعات پرداخته اند. نتایج حکایت از آن داشت مادامیکه به محیط و آموزش چند فرهنگی توجه شده است، به آموزش سلامت و آموزش برابری و صلح و حقوق بشر و آموزش رسانه ها کمتر از حد انتظار توجه

¹ - Ghodshstain & Selby

دیدگاه دین اسلام در مورد حقوق بشر و مانند آن ارایه شده است. تا از این طریق بستر مناسبی برای تجدید نظر و ارایه پیشنهادهای لازم جهت تجدید نظر و تغییر در برنامه درسی فراهم شود. در این راستا سؤال های تحقیق حاضر عبارتند از:

سؤال اصلی:

میزان توجه به حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چگونه است؟

سؤال های ویژه:

- 1) میزان توجه به حقوق بشر در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی پایه اول راهنمایی چگونه است؟
- 2) میزان توجه به حقوق بشر در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی پایه دوم راهنمایی چگونه است؟
- 3) میزان توجه به حقوق بشر در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی پایه سوم راهنمایی چگونه است؟
- 4) میزان توجه به آموزش مؤلفه های حقوق بشر در ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی کتب درسی تعلیمات اجتماعی چگونه است؟

روش پژوهش

روش انجام این پژوهش یک روش تلفیقی می باشد؛ که از روش توصیفی و تحلیل محتوا استفاده شده است. در مرحله اول روش انجام پژوهش، در گروه پژوهش های توصیفی است. در این مرحله با استفاده از منابع علمی و معتبر از جنبه نظری و ابعاد و مؤلفه های حقوق بشر در جهان مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و دلالت های تربیتی آنها برای برنامه درسی مشخص شد. مرحله دوم انجام پژوهش، تحلیل محتوای کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بوده است.

به زعم برلسون (2001) تحلیل محتوا شیوه ای از پژوهش است که در این شیوه محقق به تشریح و بیان کمی، منظم و عینی محتوای آشکار پیام می پردازد (حسن مرادی، 1388، ص 10).

ارزش یافته های تحلیل محتوا به دقت و صحت انجام آن بستگی دارد. تحلیل محتوا اغلب مستلزم انجام مراحل زیر است:

1. تعریف قالب محتوا
2. تصمیم گیری درباره چگونگی انتخاب نمونه ای از این محتوا
3. تدوین فهرستی از موضوع ها برای استفاده در طبقه بندی محتوایی
4. تعیین شاخص هایی برای هر یک از طبقه های مورد نظر
5. تعریف واحد مطالعه (واحد ثبت داده ها و واحد نمونه گیری متن)
6. آموزش داوران (همکاران مطالعه)
7. تحلیل محتوای مطالب
8. تعیین پایایی و روایی نتایج (یارمحمدیان، 1386، ص 150).

در این پژوهش بر اساس سیاهه های تحلیل محتوا که براساس مطالعات نظری مرحله اول تنظیم شد، محتوای کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی مورد تحلیل قرار گرفت تا میزان انطباق آنها با مؤلفه های حقوق بشر مشخص شود.

جامعه و نمونه آماری پژوهش. جامعه آماری در این پژوهش در بخش مطالعه مبانی نظری شامل کلیه منابع و مطالب مرتبط با حقوق بشر بوده که از سایت ها و منابع معتبر علمی تهیه شده است. در بخش دوم (تحلیل محتوا) جامعه آماری کتب درسی دوره راهنمایی کشور بود که از

روش تحلیل داده ها. به منظور تحلیل داده های حاصل از سیاهه های تحلیل کتب درسی از روش تحلیل محتوا استفاده شد. واحد تحلیل جملات موجود در متن کتاب های درسی بود. پس از مطالعه هر صفحه، جملات مربوط به مؤلفه های مورد نظر مشخص گردید و در سیاهه های مربوط وارد شد و در نهایت نسبت به محاسبه فراوانی، درصد و میانگین و تفسیر و تحلیل یافته ها اقدام شد.

یافته ها

سؤال اول. میزان توجه به حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چگونه است؟ در پاسخ به سؤال اول پژوهش که میزان توجه به حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بود همان طور که جدول شماره 1 گویاست، چنین جمع بندی شد که از 1783 جمله مندرج در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی، 664 جمله مرتبط با حقوق بشر در سه پایه (اول، دوم، سوم) راهنمایی بوده است و بنابراین در این سه پایه دوره راهنمایی، 37/24 درصد از جملات مرتبط با حقوق بشر می باشد.

این جامعه، کتب درسی تعلیمات اجتماعی پایه های اول، دوم و سوم راهنمایی برای مطالعه انتخاب شدند. در بخش محتوا کتاب تعلیمات اجتماعی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. شیوه نمونه گیری در بخش دوم نمونه گیری هدفمند بود، چرا که انتظار می رود دروس انتخابی بیشتر پوشش دهنده حقوق بشر باشند.

ابزار گردآوری داده ها.

این سیاهه بر اساس مطالعات نظری پژوهش درباره حقوق بشر، به منظور میزان توجه کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی و برای سه بعد شناختی، عاطفی و مهارتی تنظیم شد.

روایی و پایایی ابزار.

برای بررسی روایی محتوایی و صوری، سیاهه ها در اختیار 10 تن از استادان علوم تربیتی قرار گرفت و پس از اخذ نظرات آن ها تجدید نظرهایی به عمل آمد و فهرست نهایی آن تنظیم شد. به منظور اطمینان از پایایی تحلیل محتوا، سیاهه ها در اختیار یک کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی قرار داده شد که به صورت موازی و همگام با محقق برنامه درسی مذکور را تحلیل محتوا نمایند. مقدار ضریب توافق بین اندازه گیری های مستقل دو محقق حدود 0/76 برآورد شد که نشان از پایایی ابزار مورد استفاده دارد.

جدول شماره 1. میزان توجه به حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی

پایه اول راهنمایی		پایه دوم راهنمایی		پایه سوم راهنمایی		مجموع	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
102	22/46	213	32/32	349	52/08	664	37/24
454	659	670	1783	مجموع جملات کتب درسی تعلیمات اجتماعی			

آنچه که در جدول شماره 2 گویاست، از مجموع 454 جمله در کتب تعلیمات اجتماعی پایه اول راهنمایی، 102 جمله در ارتباط با مؤلفه های حقوق بشر بوده است.

سؤال دوم. میزان توجه به حقوق بشر در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه اول راهنمایی چگونه است؟

قومی، شناخت و توجه به حقوق زنان مورد بی توجهی قرار گرفته اند. بنابراین در پایه اول راهنمایی، 22/46 درصد به حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی توجه شده است.

آنچنان که گویاست، بیشترین فراوانی را حق برخورداری از فرصتهای مشارکت داراست که فراوانی آن 30 مورد می باشد. در این پایه، مؤلفه های حق دسترسی به دادرسی عادلانه، حق برخورداری از محیط زیست سالم، توجه به حقوق اقلیت های مذهبی، توجه به حقوق اقلیت های

جدول شماره 2. میزان توجه به حقوق بشر در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه اول راهنمایی

پایه اول راهنمایی		مؤلفه های مورد تحلیل
پایه اول راهنمایی	فراوانی	
8/82	9	حق آزادی بیان
7/84	8	حق آزادی عقیده
8/82	9	حق آزادی انتخاب
5/88	6	حق برخورداری از امنیت
4/90	5	حق برخورداری از فرصت های برابر برای رشد و تربیت
7/84	8	حق زندگی و حیات
-	-	حق دسترسی به دادرسی عادلانه
2/94	3	حق برخورداری از حمایت قانون
2/94	3	حق حاکمیت مردم در تعیین سرنوشت
14/70	15	حق برخورداری از حقوق شهروندی
2/94	3	حق تامین اجتماعی
29/41	30	حق برخورداری از فرصت های مشارکت
1/96	2	حق داشتن کار و حرفه
-	-	حق برخورداری از محیط زیست سالم
-	-	توجه به حقوق اقلیت های مذهبی
-	-	توجه به حقوق اقلیت های قومی
-	-	شناخت و توجه به حقوق زنان
0/98	1	حقوق بشر از نظر دین اسلام
100	102	مجموع جملات مرتبط با حقوق بشر
454		مجموع کل جملات مندرج در کتاب درسی
22/46		درصد جملات مرتبط با حقوق بشر

جمله در ارتباط با مؤلفه های حقوق بشر بوده است. آن چنان که پیداست، بیشترین فراوانی از آن حق برخورداری از محیط زیست سالم است که فراوانی آن 46 مورد می باشد. در این پایه، مؤلفه های حق برخورداری از فرصت

سؤال سوم. میزان توجه به حقوق بشر در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه دوم راهنمایی چگونه است؟ آنچه که در جدول شماره 3 گویاست، از مجموع 659 جمله در کتب تعلیمات اجتماعی پایه دوم راهنمایی، 213

مورد بی توجهی قرار گرفته اند. بنابراین در پایه دوم راهنمایی، 32/32 درصد به حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی توجه شده است.

های برابر برای رشد و تربیت، حق دسترسی به دادرسی عادلانه، حق حاکمیت مردم در تعیین سرنوشت، توجه به حقوق اقلیت های مذهبی، شناخت و توجه به حقوق زنان

جدول شماره 3. میزان توجه به حقوق بشر در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه دوم راهنمایی

پایه دوم راهنمایی		پایه مورد تحلیل
درصد	فراوانی	مؤلفه های مورد تحلیل
8/92	19	حق آزادی بیان
0/93	2	حق آزادی عقیده
1/40	3	حق آزادی انتخاب
4/22	9	حق برخورداری از امنیت
-	-	حق برخورداری از فرصت های برابر برای رشد و تربیت
10/79	23	حق زندگی و حیات
-	-	حق دسترسی به دادرسی عادلانه
18/30	39	حق برخورداری از حمایت قانون
-	-	حق حاکمیت مردم در تعیین سرنوشت
9/38	20	حق برخورداری از حقوق شهروندی
2/34	5	حق تامین اجتماعی
10/32	22	حق برخورداری از فرصت های مشارکت
8/45	18	حق داشتن کار و حرفه
21/59	46	حق برخورداری از محیط زیست سالم
-	-	توجه به حقوق اقلیت های مذهبی
1/40	3	توجه به حقوق اقلیت های قومی
-	-	شناخت و توجه به حقوق زنان
1/87	4	حقوق بشر از نظر دین اسلام
100	213	مجموع جملات مرتبط با حقوق بشر
	659	مجموع کل جملات مندرج در کتاب درسی
	32/32	درصد جملات مرتبط با حقوق بشر

چنان که گویاست، بیشترین فراوانی را حق آزادی بیان داراست که فراوانی آن 54 مورد می باشد. در این پایه، مؤلفه های حق برخورداری از فرصتهای برابر برای رشد و تربیت، حق زندگی و حیات، حق برخورداری از محیط زیست سالم، شناخت و توجه به حقوق زنان مورد بی

سؤال چهارم. میزان توجه به حقوق بشر در کتاب

تعلیمات اجتماعی پایه سوم راهنمایی چگونه است؟

آنچه که جدول شماره 4 گویاست، از مجموع 670

جمله در کتب تعلیمات اجتماعی پایه سوم راهنمایی، 349

جمله در ارتباط با مؤلفه های حقوق بشر بوده است. آن

توجهی قرار گرفته اند. بنابراین در پایه سوم راهنمایی، اجتماعی دوره راهنمایی توجه شده است. 52/08 درصد به حقوق بشر در کتب درسی تعلیمات

جدول شماره 4. میزان توجه به حقوق بشر در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی پایه سوم راهنمایی

پایه سوم راهنمایی		پایه مورد تحلیل
درصد	فراوانی	
15/47	54	مؤلفه های مورد تحلیل حق آزادی بیان
10/02	35	حق آزادی عقیده
9/16	32	حق آزادی انتخاب
9/45	33	حق برخورداری از امنیت
-	-	حق برخورداری از فرصت های برابر برای رشد و تربیت
-	-	حق زندگی و حیات
4/58	16	حق دسترسی به دادرسی عادلانه
9/16	32	حق برخورداری از حمایت قانون
15/18	53	حق حاکمیت مردم در تعیین سرنوشت
4/29	15	حق برخورداری از حقوق شهروندی
2	7	حق تامین اجتماعی
10/31	36	حق برخورداری از فرصت های مشارکت
0/28	1	حق داشتن کار و حرفه
-	-	حق برخورداری از محیط زیست سالم
0/85	3	توجه به حقوق اقلیت های مذهبی
0/85	3	توجه به حقوق اقلیت های قومی
-	-	شناخت و توجه به حقوق زنان
8/30	29	حقوق بشر از نظر دین اسلام
100	349	مجموع جملات مرتبط با حقوق بشر
	670	مجموع کل جملات مندرج در کتاب درسی
	52/08	درصد جملات مرتبط با حقوق بشر

تعلیمات اجتماعی چگونه است؟

سؤال پنجم. میزان توجه به آموزش مؤلفه های حقوق

بشر در ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی کتب درسی

جدول شماره 5. میزان توجه به آموزش مؤلفه های حقوق بشر در ابعاد شناختی، عاطفی، عملکردی کتب تعلیمات اجتماعی

پایه مورد تحلیل		پایه اول راهنمایی		پایه دوم راهنمایی		پایه سوم راهنمایی		مجموع	
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
در بعد شناختی									
42	9/25	115	17/45	186	27/76	343	19/23	مجموع جملات مرتبط با حقوق بشر	
در بعد عاطفی									
26	5/72	41	6/22	64	55	131	7/34	مجموع جملات مرتبط با حقوق بشر	
در بعد عملکردی									
34	7/48	57	8/64	99	14/77	190	10/65	مجموع جملات مرتبط با حقوق بشر	
مجموع جملات کتب درسی تعلیمات اجتماعی		454		659		670		1783	

بحث و نتیجه گیری

بر اساس مطالعات انجام شده و تحلیل صورت گرفته از کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی می توان به نتایج کلی زیر اشاره نمود:

1- نتایج حاصل از این تحقیق و نتایج پژوهش های دیگر بیانگر این است که میزان توجه به مفاهیم مرتبط با حقوق بشر در کتب درسی مقاطع مختلف تحصیلی بیشتر در بُعد شناختی بوده و نیازمند آن است که جهت نهادینه شدن ارزش ها و مفاهیم مرتبط با حقوق بشر در بازننگری مجدد کتب درسی، ابعاد عاطفی و عملکردی بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

2- در زمینه آزادی بیان در کتابهای درسی و اهمیت آن با وجود توجهی که در قانون اساسی و اسلام به این موارد شده است، اما متأسفانه فضای کلی کتابهای درسی با ارایه نگاهی یک سویه و فارغ از تنوع اندیشه ها به سمتی حرکت می کند که دانش آموز نه تنها آزادی بیان را به عنوان یک ارزش نمی شناسد، بلکه از جرأت کافی برای ارایه اندیشه های خود نیز بهره مند نمی شود. در این زمینه کتاب تعلیمات اجتماعی بایستی با ایجاد فضایی

در بررسی سؤال فوق از سیاهه تحلیل محتوای کتب درسی استفاده شد، که براساس مطالعه مبانی نظری و طرح پیشنهادی تهیه و اعتباریابی شده است. مؤلفه ها و مصادیقی که در این سیاهه در نظر گرفته شده است، مؤلفه های حقوق بشر بوده و ابعاد شناختی و عاطفی و عملکردی حقوق بشر به واسطه آن صورت می گیرد. در این قسمت محتوای کتب درسی تعلیمات اجتماعی مورد تحلیل قرار گرفته است. واحد تحلیل کتب مذکور، جملات مندرج در کتاب های درسی می باشد که جملات در شرایط مختلف متن درس، پرسش ها و تمرین ها و فعالیت ها مورد توجه قرار گرفته اند.

در پاسخ به این سؤال پژوهشی، همان گونه که از جدول شماره 5 برمی آید، از 1783 جمله مندرج در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی، در مجموع 19/23 درصد به بعد شناختی، 7/34 درصد به بعد عاطفی، 10/65 درصد به بعد عملکردی مرتبط با حقوق بشر در سه پایه (اول، دوم، سوم) راهنمایی توجه شده است و بنابراین در این سه پایه دوره راهنمایی، بُعد شناختی بیشترین درصد از جملات مرتبط با حقوق بشر را دارا می باشد.

مناسب که دانش آموز در طی تدریس و مطالعه کتاب و انجام تکالیف خود به مشارکت در امر تدریس می پردازد، با ایجاد جوی که در آن اهمیت آزادی بیان مشخص باشد بهترین کتاب باشد.

3- مسأله عدم تبعیض مهم ترین مؤلفه حقوق بشری است که در کتابهای درسی ایران به آن پرداخته شده است و بیشترین توجه را به خود مبذول داشته است. موارد فراوانی از تبعیض یا عدم تبعیض میان قشرهای مختلف جامعه ایرانی در میان کتب یافت می شود که در برخی کتابها بیشتر و در برخی کتابها کمتر می باشد. در کتب تعلیمات اجتماعی مورد بررسی، توجه به این مورد نشده است. یعنی هیچ کجا نیست که نامی از فارس ها یا غیره به طور خاص برده شود و همه جا صحبت از ملت ایران است. البته شایسته است با توجه به گوناگونی بسیار اقوام ایرانی و وجود چندین نوع زبان و گویش و فرهنگ مختلف در این کشور، که سبب می شود تعداد زیادی از دانش آموزان احساس تفاوت و تبعیض کنند، با توجه بیشتر با این قضیه و نیز انعکاس درست تنوع های موجود بایستی به درک و هضم هر چه بیشتر این احساس توسط دانش آموزان کمک شود.

4- هیچ جای کتابهای درسی اشاره ای صریح به حقوق زنان وجود ندارد و تنها نکته امیدوار کننده نشان دادن فرصتهای برابر برای حضور زنان و مردان در جامعه است. اما با توجه به اینکه زنان هم اینک بیش از نیمی از قشر تحصیلکرده را در جامعه ایران تشکیل می دهند و حضور آنها در انواع مشاغل در حال پر رنگ شدن است. آموزش حقوق آنان در کتابهای درسی هر روز از اهمیت بیشتری برخوردار می شود و باید به آن توجه خاصی را مبذول داشت.

نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات حکیم زاده، کیامنش و عطاران(1386)، قلتاش(1388) از باب میزان توجه به مؤلفه های حقوق بشر به صورت کلی همخوانی دارد، البته در پژوهش حکیم زاده و همکاران، و قلتاش، مطالعه مؤلفه های حقوق بشر نیز به صورت ویژه مورد مطالعه قرار نگرفته است، علاوه بر این با نتایج تحقیق شکاری و حاجی رشیدی(1388)، نیز همخوانی دارد که البته بررسی میزان توجه به حقوق بشر در این پژوهش با روش پیمایشی و در دوره متوسطه مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این پژوهش با نتایج مطالعه تطبیقی کنت تای(1999) همخوانی ندارد. او در بررسی های خود مشخص نموده که یکی از موارد و مؤلفه های مورد توجه در برنامه درسی مدارس توجه به حقوق بشر است.

منابع

- حسن مرادی، نرگس. (1388). *تحلیل محتوای کتاب درسی*. تهران: آبیژ.
- حکیم زاده، رضوان؛ کیامنش، علیرضا و عطاران، محمد. (1386). *تحلیل محتوای کتابهای درسی با توجه به مسائل و مباحث روز جهانی درحوزه برنامه های درسی*. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال دوم، شماره 5، ص 27.
- شکاری، احمد و حاجی رشیدی، رضا. (1388). *بررسی میزان توجه به مؤلفه های حقوق بشر در برنامه درسی دوره متوسطه ایران*. فصلنامه نوآوری های پژوهشی. دوره ی 24، شماره 7، صص 51 تا 78.
- قلتاش، عباس. (1388). *نقد و بررسی رویکردهای تربیت شهروندی در برنامه درسی*

- Lizbes, C. (2003). *Remedies for Victims of Violations of International Humanitarian Law*. International Review of the Red Cross, No.851, pp.497-528.
- Markus, R. (2006). *State Liability for Violations of International Humanitarian Law – The Distomo Case before the German Federal Constitutional Court*. German Law Journal, Vol.7, No.7, pp.701-720.
- Robert, K. (1998). *The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law: A Brief History of the Universal Declaration of Human Rights and the Geneva Conventions*. International Review of the Red Cross, No. 324, pp.409-419.
- Vladlen, Theodor. (1996). *Convergence of International Humanitarian Law and Human Rights Law*. In: Human Rights and Humanitarian Law: The Quest for Universality (Daniel Warner ed., Geneva, Graduate Institute of International Studies), pp358-409.

دوره ابتدایی ایران به منظور ارایه طرح

پیشنهادی برنامه درسی تربیت شهروندی. پایان

نامه دوره ی دکتری تخصصی، چاپ نشده،

دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان(اصفهان).

- مهرپور، حسین. (1387). *حقوق بشر و*

راهکارهای اجرایی آن. تهران: اطلاعات.

- یارمحمدیان، محمد حسین. (1386). *اصول*

برنامه ریزی درسی. تهران: یادواره کتاب.

- Gandhi, M. (2007). *Command Article 3 of Geneva Conventions 1949 in the Era of International Criminal Tribunals*. ISIL Year Book of International Humanitarian and Refugee Law.

- Gholdeshtain, Z. Salbe. V. (2000). *The Approach of the European Commission and Court of Human Rights to International Humanitarian Law*. International Review of the Red Cross, No.324, pp.513-529.

- Konttay, D. (1999). *International Humanitarian Law Lies between the Islamic Concept and Positive International Law*. International Review of the Red Cross, No.275, pp.101.

The Study of Human Rights in Social Studies Textbooks in middle school

Gholtash. Abbas¹, Salehi. Moslem², Farrokhinezhad. Parisa³

1, 2) Assistant professor. Islamic Azad University. Marvdasht Branch

3) M.A Degree Curriculum Field. IAU Marvdasht Branch

* Corresponding author: pari1070@yahoo.com

Abstract

The aim of this study was to study of consideration rate to human rights in social studies textbooks of middle school in Iran. In this research descriptive method for determining the components of human rights and content analyzing method to study and analyze of textbooks of social studies in middle school was used. The sampling frame of research in content analyzing section was social studies textbooks in middle school. Collecting tools of information were, textbook content analyzing lists that according to proposal gathered and edited after studying theoretical bases and legal beds, had been

qualified by curriculum experts and socialists. The analyzing unit was the printed sentences in the body of textbooks. The most important findings of this research including to human rights totally attention 22/46% to first in middle school, 32/32% to second grade in middle school, 52/08% to third grade in middle school, 19/23% to cognitive dimension, 7/34% to sentimental dimension and 10/65% to functional dimension, that the maximum attention related to cognitive dimension was about the authors of human rights.

Keywords: Human Rights, Textbook, Social Studies, Middle school